

Ю. А. Мицик
доктор історичних наук
Національний університет
“Києво-Могилянська академія”

**З ДОКУМЕНТАЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ XVII – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XVIII ст.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПISУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО)**

Розвиток сучасної української історіографії характеризується небаченою раніше інтенсивністю, бурхливими дискусіями, що стосуються не лише конкретних проблем історії України, а й методології та методики вивчення історії. При цьому нерідко залишається в тіні і не привертає особливої уваги проблема залучення до наукового обігу матеріалів вітчизняних та зарубіжних архівосховищ, їх опису, аналізу та публікації, без чого неможливий будь-який поступ у розвитку історичної науки, тим більше в галузі історії України, яка донедавна в умовах підколоніального становища України вивчалася дозовано й надзвичайно низькими темпами. Щоправда, нині активно діє Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України (у 2001 р. відзначив своє 10-річчя), історики-археографи якого працюють в архівах, відділах рукописів бібліотек, академічних установах та вузах. Але через економічну кризу та брак висококваліфікованих кадрів відчуваються недостатні темпи даного процесу, особливо при публікації джерел дожовтневої доби. Коли брати до уваги, що ряд проблем та персоналій в історії України донедавна були серед проскрибованих, то стає зрозумілим, наскільки актуальною є потреба у збагаченні джерельної бази досліджень з історії України козацької доби, зокрема, історії та генеалогії козацької старшини, історії Української Православної Церкви.

На наш погляд, давно вже назріла потреба у публікаціях не вибіркових, а суцільних, пофондових, подібно до того, як нині здій-

снюється публікація архіву Коша Нової Запорізької Січі (ф. 229 ЦДІАК України – Центрального державного історичного архіву України, м. Київ)¹, що дасть змогу нівелювати всіляку тенденційність у відборі джерел для публікації, значно полегшить роботу дослідникам, дозволить уникнути дублювання їхніх зусиль тощо. Певна річ, зрозуміло, що така публікація є найкращим засобом збереження унікальної інформації для нащадків з огляду хоча б на часом вкрай поганий фізичний стан оригінальних документів. У цьому плані особливо багатими можливостями диспонує Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) – один з чотирьох найпотужніших в Україні осередків концентрації рукописних джерел з історії України дожовтневої доби поряд з ЦДІАК (м. Київ) та ЦДІАЛ (м. Львів), а також Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника (ЛНБ).

Однак, на жаль, до цього ще далеко, жодна із згаданих установ не має навіть детального друкованого опису своїх зібрань, подібного, скажімо, до описів Національної бібліотеки у Варшаві, де практично кожен рукопис до ХІХ ст. описаний постатейно із вказівкою на місце публікації конкретного документа з їх складу. Вирішення аналогічного завдання для архівосховищ України і створення фундаментальних серійних збірників не може не тривати досить довго. І тому при виконанні цього фундаментального завдання доводиться йти шляхом публікації матеріалів окремих рукописних збірок, фамільних архівів, підбірок документів з особливо актуальної проблематики. Принаймні, краще щось, ніж нічого. Така практика не суперечить стратегічному задуму, а навпаки – прискорить його реалізацію.

З огляду на це ми пропонуємо невелику публікацію документів із зібрань ІР НБУВ. Таким чином ми продовжуємо вводити до обігу матеріали деяких цінних колекцій, які мають виняткове значення для дослідження історії України козацької доби². Ми маємо на увазі, насамперед, фамільний архів козацького роду Новицьких ХVІІ–ХVІІІ ст., котрий складається з шести грубезних фоліантів оригіналів та копій універсалів, листів, купчих, тощо; “копіарій” ХVІІІ ст. Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві, який містить десятки цінних документів, що стосуються маєтностей цієї обителі, і є унікальним джерелом, яке дозволяє не тільки простежити важливі аспекти діяльності монастиря, але й політику щодо нього королів Речі Посполитої, російських монархів, гетьманів

України. Деякі документи наведені з величезного рукописного зібрання видатного українського історика XIX ст. Олександра Лазаревського. Даний фонд ІР НБУВ останнім часом повертає до себе посилену увагу, йому було присвячено дві кандидатські дисертації, захищені у 1996 та 2001 рр., однак справа публікації його матеріалів здається застигла на місці.

Нижче наводяться тексти 12 документів, 11 з яких походять із згаданих колекцій ІР НБУВ. Вони охоплюють період від 1654 до 1701 рр., і лише один документ є дещо пізнішим (він відноситься до 30-х років XVIII ст.). З фамільного архіву Новицьких походять 4 документи (№ 5–7, 9), з “копіарія” Свято-Михайлівського монастиря – 2 (№ 2, 3), з фонду О. Лазаревського – 5 (№ 1, 2, 8, 10, 11). У додатках до згаданих документів наводиться оригінальний лист гетьмана Івана Самойловича, адресований руському воєводі Речі Посполитої, у якому детально розповідається про перемогу під Чигирином у жовтні 1677 р. (перший Чигиринський похід). Варто відзначити, що у ІР НБУВ знаходяться копії т. зв. “тек Нарушевича”, котрі зберігаються у відділі рукописів бібліотеки Чарторийських у Кракові (Польща). Краківські “теки” (всього понад 100) є збірниками копій документів. Ці копії були створені наприкінці XVIII ст. з ініціативи відомого польського любителя старовини Адама Нарушевича. Порівняння текстів краківських “тек” з їхніми копіями XIX ст., що зберігаються в ІР НБУВ, свідчать не на користь останніх, оскільки вони є у більшості випадків витягами, передають далеко не весь склад оригінальних документів. Отже, варто провести ретельну роботу по порівнянню “тек” обох архівосховищ і видрукувати їх за краківськими оригіналами. Принаймні це стосується найціннішої частин матеріалів, яка безпосередньо відноситься до історії України, що доводить і лист Самойловича.

Згадані джерела є досить різноманітними за своїми видовими та різновидними ознаками: тут представлено універсали, універсали-привілеї, листи і купчі. Авторами даних документів або адресатами виступають у більшості випадків визначні представники панівної еліти тодішнього українського суспільства – гетьмани України (І. Виговський, І. Самойлович), полковники (Я. Лизогуб, М. Миклашевський, І. Новицький, І. Попович, І. Силич, К. Фридрикевич), представники генеральної, полкової і сотенної старшини (Іван та Петро Домонтовичі, І. Ломиковський, І. Максимович, С. Сулима). врешті представники православного духовенства (св. Іоанн Макси-

мович, ігумени, оо. Лука Григорович та Дмитрій). Уже один перелік імен вартий того, щоб вказані документи були подані друком. Вони є складовою частиною “Українського Дипломатарію XVI–XVIII ст.”, створення якого поступово переходить у практичну площину. До того ж кожен з наведених нижче документів несе у собі певну інформацію про активних діячів та події доби Руїни, є важливим джерелом вивчення ідеології та побуту козацької старшини.

Уже перший документ публікації репрезентує майже незбережену документальну спадщину чернігівського полковника у 1654–1657 рр. Івана Поповича, прозваного також Аврамовичем (Абрамовичем). Цей універсал-привілей важливий також тим, що уточнює період каденції І. Поповича на полковницькій посаді. Досі вважалося, що від квітня до жовтня 1654 р. він був наказним полковником чернігівським і лише потім став повноправним полковником³. Тут же знаходимо чітке свідчення, що повноправним полковником він був уже не пізніше кінця квітня 1654 р. По-друге, цей полковник підписується тут як “Попович”, і це є вагомим аргументом у визначенні справжнього прізвища цього сподвижника Богдана Хмельницького та Івана Виговського. Окреслення “Аврамович”, судячи з усього, є патронімом. Цим універсалом-привілеєм Попович надавав запустілі землі на Старому Білоусі (неподалік від Чернігова) Іоанкію Силичу, який у лютому 1657 р., очевидно, вже по смерті Поповича, успадкував полковницький пірнач. Це той самий Силич, який був прибічником В. Золотаренка на “Чорній раді” 1663 р. і був разом з ним страчений з волі І. Брюховецького у Борзні.

Аналогічний документ (№2) належить перу гетьмана Івана Виговського, який надавав маєтності Смолин і Максим у Чернігівському полку сотнику Слабинської сотні цього ж полку Івану Домонтовичу (у 1662 р. він був уже полковим суддею, а у 1672–1681 рр. – генеральним суддею). Характерно, що гетьманом тут відзначалися заслуги І. Домонтовича на полі бою (якраз точилася російсько-українська війна 1658–1659 рр.), котрі й забезпечили слабинському сотнику нові маєтності. Досі вважалося, що ці села були надані Домонтовичу Богданом Хмельницьким⁴, однак у привілеї Виговського не сказано, що це є підтвердженням. Отже, можна скоригувати існуючі дотепер уявлення і віднести ці земельні надання Домонтовичу до пізнішого часу, пов’язавши їх не з Б. Хмельницьким, а з І. Виговським. Важливою є згадка про Смолин (село в сучасному Чернігівському р-ні) і особливо Максим (село на правому

боці Десни Козелецького р-ну на Чернігівщині у 35 км від Козельця). Згідно з існуючими на сьогодні уявленнями⁵. Максим виник на початку XVIII ст., тоді як універсал Виговського засвідчує його існування за півстоліття раніше.

До цієї ж категорії історичних джерел належить і універсал чернігівського полковника у 1687–1699 рр. Якова Лизогуба, даний Криштофу Фридрикевичу, майбутньому (у 1699–1700 рр.) сотнику Седнівської сотні Чернігівського полку. Він містить у собі наказ вїту с. Хрипков (нині – с. Хрипівка Городнянського р-ну Чернігівської обл.) згідно з волею гетьмана Івана Мазепи вважати “тяглих людей” даного села підданими Фридрикевича. Причину цього надання маєтності гетьманом старшині відносно невисокого рангу слід, очевидно, шукати у тому, що К. Фридрикевич (син полковника Самійла Фридрикевича та Ганни Половець – дочки білоцерківського полковника Семена Половця)⁶ був пасинком І. Мазепи (гетьман усиновив його).

У документах № 3–4 (купчих) згадується, зокрема, один із синів І. Домонтовича – Петро, який спочатку був підписком Генеральної військової канцелярії, а після приходу до влади Івана Самойловича у 1672 р. – полковим писарем Київського полку (1672–1676). Вже наступного року після обійняття цієї посади Петро Домонтович зробив важливу купівлю – придбав млин на р. Остер під однойменним містом, але через кілька років перепродав його Івану Дворецькому, остерському сотникові у 1666, 1671–1677, 1680, 1689–1690 рр. Іван Дворецький – син київського полковника Василя Дворецького, відомого діяча доби Руїни, був разом з батьком причетним до створення визначної пам’ятки української історіографії та літератури – “збірника Дворецьких”, і тому обидва заслуговують на особливу увагу істориків. Важливим є й те, що в купчих як свідки згадуються остерський городовий отаман Гнат Проскурненко, який у 1677 р. стане остерським сотником; Трохим Підтерєб, що був перед тим остерським сотником у 1670 р., а 1694–1701 рр. стане київським полковим обозним; Іван Лапіка, що був, вірогідно, родичем Степана Лапіки – іншого остерського сотника (у 1658 р.); Стефан Жук, без сумніву, батько Максима Жука (Жученка), що був остерським сотником у 1669 р.

Документи № 7, 9 є одними з багатьох збережених, але, на жаль, ще недрукованих листів з фамільного архіву Новицьких, які були писані полковим осавулом Іваном Максимовичем (генеральний

військовий писар у гетьмана Пилипа Орлика у 1709–1714 рр.) та Іваном Ломиковським (генеральний осавул у 1691–1708 рр. та генеральний суддя у 1707–1709 рр.). Обидва автори були сподвижниками Мазепи, а Максимович – ще й Орлика, тому донедавна їх біографії практично не вивчалися. Перший лист (І. Максимовича) був писаний його автором до свого безпосереднього зверхника – охочокомонного полковника Іллі Новицького, якому було доручено пильнувати важливий відтинок тодішнього кордону між Російською імперією та Річчю Посполитою на відомій дніпровській переправі біля Чигирин-Діброви. Лист стосується перехоплення Максимовичем сім'ї втікачів, яка прагнула повернутися в “Лядщину”, а конкретніше – до м. Любар на правобережній Київщині. Взагалі листування І. Максимовича є надзвичайно цікавим, проливає світло на діяльність цієї донедавна проскрибованої особи та на ряд важливих подій доби Руїни і навіть ранішого часу, наприклад, відомості про скарги Богдана Хмельницького, про що нам уже доводилося писати⁷. Лист же І. Ломиковського засвідчує участь козацької старшини у торгівлі (у даному випадку – тютюном).

Ряд документів стосується взаємовідносин козацької старшини з УПЦ, зокрема, з деякими сіверськими монастирями та чернігівським архієпископом (у 1697–1712 рр., а у 1712–1715 рр. – митрополит Тобольський та Сибірський) св. Іоанном Максимовичем – представником визначного українського козацького роду. Це і зразок вітального листа (№ 5), де згадується с. Тиниці під Бахмачем, і ділова кореспонденція, яка стосується конфліктів, що виникали через маєтності (№ 6 і, особливо, № 10). У останньому випадку стародубський полковник (у 1689–1701 рр. і 1705–1706 рр.) Михайло Миклашевський відповідав на звернення до нього Іоанна Максимовича щодо млина на р. Ромі (притоці Десни), котрий належав раніше якомусь Лещинському з волі новгородського архімандрита Михайла Лежайського (помер у 1699 р.). Останній був, до речі, відомим українським культурним діячем 2-ї половини XVII ст. Потім Лещинський продав цей млин Пригарі (йдеться про Костянтина Пригару – Мульгянського, новгород-сіверського в'їта у 1676 р.), що й було стверджено царською грамотою та універсалом гетьмана І. Мазепи. За даними В. Кривошеї, Пригара отримав універсали на маєтності і від гетьмана Мазепи (24.01.1704 р.), і від власне М. Миклашевського (24.02.1700 р.)⁸. М. Миклашевський покликуювався на царські й гетьманські документи і розслідування

справи серед старожилів, відповідав досить ухильно, вказуючи на формальну неможливість розв'язання справи у судовому порядку – відсутність під час розгляду самого Пригари. Згадується у документі і зять Пригари – значний військовий товариш Федір Добронизький і тодішній намісник Чернігівської архієпископської кафедри св. Антоній Стаховський – майбутній чернігівський архієпископ (з 1712 р.), пізніше й митрополит Тобольський і Сибірський (з 1715 р.).

Особливе місце належить документу № 11. Він репрезентує приватне листування козацької старшини, писаний до того ж рукою людини з добрим почуттям гумору, знанням народних приказок і не позбавленої літературного хисту. У жартівливій формі писар Максим Корсак відмовляється їхати до свого дядька, бунчукового товариша Симеона Сулими (чи не С. Сулима – полковник Переяславського полку у 1739–1766 рр.?) у Стародуб, пропонуючи йому самому приїхати в гості, де племінник обіцяв йому “дати відомість чи про зайців, чи про що інше”. При okazji Корсак передавав пані кумі “пушку-живушку і м'якеньких пиріжків та березової кашки для здоров'я, бо кажуть так:” коли хто жони не біє, то у неї печінка гине”. Підписався ж він “писаром обох боків Дніпра”, пародіюючи звичний гетьманський титул.

Усі наведені нижче документи мають досить високу джерельну цінність і ще стануть у пригоді дослідникам. Додамо, що публікація кириличних україномовних документів здійснюється за правилами, розробленими відомим українським істориком Ярославом Дзирою⁹, а польськомовних – за дещо скоригованими правилами, розробленими польськими археографами ще у 1953 р. і пізніше вдосконаленими¹⁰.

¹ Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734–1775.– К., 1998–200.–Т. 1–2.

² Останнім часом побачили світло деякі наші публікації такого роду матеріалів ІР НБУВ. Див.: *Мицик Ю.* З невідомих листів викладачів і студентів Києво-Могилянської академії останньої третини XVII ст. // Національний університет “Києво-Могилянська академія”.– К., 2000.– Т. 18: (Історія); *Мицик Ю.* Про видання “Українського жіночого дипломатарія доби Гетьманщини” // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики.– К., 2000.–Ч. 5: Історіографічні дослідження в Україні, вип. 10, т. 1.– С. 42–53; *Мицик Ю.* Кілька листів з архіву козацького полковника Іллі Новицького // Рукописна та книжкова спадщина України.– К., 2000.–

Вип. 6.– С. 160–173; *Мицик Ю.* Гетьман І. Скоропадський – покровитель Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві // Сіверянський літопис.–Чернігів, 2000.– № 4.–С. 50–64; № 5.–С. 65–81; Документи Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря// Там само.– 2000.–№ 6.–С. 39–48.

³ *Кривошея В.В.* Українська козацька старшина.– К., 1997.–С. 94.

⁴ *Кривошея В.В.* Національна еліта Гетьманщини (персональний склад і генеалогія козацької старшини 1648–1782 рр.).– К., 1998. – Ч. 1. – С. 171.

⁵ Історія міст і сіл Української РСР. Чернігівська область. – К., 1972. – С. 330..

⁶ *Павленко С.* Міф про Мазепу.– Чернігів, 1998.–С. 171; *Кривошея В.В.* Національна еліта Гетьманщини (персональний склад і генеалогія козацької старшини 1648–1782 рр.).– Ч. 1.–С. 186).

⁷ *Мицик Ю.* Дещо про скарби Богдана Хмельницького // Корсунський часопис.– Корсунь-Шевченківський, 1999.– Ч. 8–9. Там же був надрукований відповідний лист І. Максимовича до І. Новицького із фамільного архіву останнього (ІР НБУВ, ф. II, № 14413).

⁸ *Кривошея В.В.* Національна еліта.– Ч. 2.–С. 276.

⁹ Літопис Самовидця. – К., 1972. – С.40–42.

¹⁰ *Мицик Ю.* З листування українських письменників-полемістів 1621–1624 рр. // Зап. Наук. Т-ва ім. Т. Шевченка –Л., 1993. – Т. 225. – С. 310–347.

ДОДАТОК

№ 1

1654, квітня 30(20).– Чернігів.– Універсал-привілей чернігівського полковника Івана Поповича Іоанікію Силічу.

“Іван Попович, полковник Войска его царского в(е)л(и)чества Запорозкого черниговский.

Ознаймуем сим писанем нашим и до відомости доносим кождому, кому бы того відати потреба належало, иж мы, видячи значные услуги в полку нашом товариша нашого, пана Оникия Силіча, завжды при боку нашом на услугах войскових застаючого и жадное значные потребности никогда не омешкиваючого, а же кгрунты през час немалый впусту застаючие и никого през літ немало до них одзиваючогося не бачечи, которие запустелые нивы на Белоусе, прозиваеом Старом, тут лежачие, меновите Тополовщина, Кондратовщина, Сенковщина, теды тые нивы, як не маючие жадного до себе посесора и ништо до них през літ килка з жадною належитостю не одзывался, даемо их в моц и спокойное уживане звышпомененому товаришови нашему, пану Оникиеву Силічичову, абы оними кгрунтами, яко своими властными владіл, и спокойне держал, чинячи с того послуги Войску его цар(ского) вел(и)чества) Запорозкому. На що для ліпшой віри и певности далисмо сие писмо наше с подписом руки и притисненем печати.

Писан в Чернигови року 1654 м(іся)ца априля 20.

Іван Попович, полковник черниговский, рукою.”

ІР НБУВ, ф. 1, № 68476. Копія XVIII ст.

№ 2

1659, серпня 20(10).– Чигирин.– Універсал-привілей гетьмана Івана Виговського слабинському сотникові Івану Домонтовичу.

“Іоан Виговский, гетман з Войском его царского пресвітлого величества Запорозким.

Ознаймуем сим писанем нашим паном полковником, асаулом, сотником, атаманом, всему Войска Запорозкого товариству, а меновите п.полковникови черниговскому, и кождому, кому толко показано будет, иж ми, маючи особливий взгляд на значние в Войску Запорозком пана Івана Домонтовича, сотника слабинского, заслуги, которий во всяких прислучаюющихся военных оказіях одважне

ставаючи, и тим (?) до неурашного был поводом статку надание оному и сим универсалом подаем два села Смолин и Максим название, лежащие в воеводстве и полку Черниговском. В котором селе так обняту, як держаню и пожитков уживаню, абы наименшее не узнавал перешкоди и жаден из старшини и черни до поменених сел и всих принадлежностей втручатис не важился, пилно под неласкою нашею и срокгим войсковим приказуем каранем.

Дан с Чигирина дня 10 августа року 1659.

Иван Виговский, гетман.”

ІР НБУВ, ф. І, № 68476, арк.7. Копія XVIII ст.

№ 3

1673, липня 13(3).- Купчий запис жителя Остра І.Баглая на продаж млина.

“В року тысяча шестсот семдесят третом, м(і)с(я)ца июля третего дня.

Перед нами, Иваном Василевичем Дворецким, сотником острицким, Игнатом Проскурненком, атаманом городовым острицким, при битности учтивого товариства, в дому судовом на тот час засілого, меновите Стефана Жука, Лазара Денисовича, Петра Киселя, Ивана Лапіки, Ивана Ермоленка, цехмистра мелницкаго острицкого, постановившия персоналне явне ясне зизнал доброволно Иван Баглай, жител острицкий, же предал половину млына своего власного, камен передный ис пулстраником(?), стоячий на ріци Остру на гребли Слободской, никому ни в чом не пенный и не заведенный, славетне урожоному п(а)ну Петрови Домонтовичу, п(а)ну писарови полку Киевского, за певную и рукодайную суму, то ест за талярый десят грошми личбою и монетою литовскою ему самому, жоні и потомком его у вічные и вікуистые часы волно будет и ест од сего часу и дня вышей наменутому п(а)ну Петрови Домонтовичу, п(а)ну писарови киевскому, той млын кому хотячы дат, продат, дароват, заменят или ку якому колвек найліпшому пожиткови своему обернут и диспонават. А я, юж предреченый Иван Баглай, зрекаю вічными часы тоей мой продажи так я сам, жона и потомкове мои, так з близких моих кривных, яко и далних, жадной трудности кривды и перешкоди в доброволной моей продажи, а вічистой купли п(а)на Петра чинит не мают под заплаченем другой

такової ж суми. Що если бы хто наймнішю трудност міл в уживаню того млина, або перешкоду п(а)ну писарови чинит, на его м(и)л(о)сти п(а)на полковника киевского, кождый таковой платит мает, вишей обвязанную суму. Про ліпшую віру и певност и спокійнішого уживаня в том даю сие мое писане с подписом рук врьдловых и пре печатех.

Дан в дому судовом в року м(і)с(я)цу и дню звиш записанном.
Иван Дворецкий, сотник В(о)й(ск)а его цар(ского) прес(вітлого) вел(ичества) острицкий с товариством.

Игънат Проскурненко, атаман городовий острицкий.”

ІР НБУВ, ф. 307, № 535 П./1763, арк. 323. Копія XVIII ст.

№ 4

1676, червня 21(11).—Остер.— Купчий запис писаря Київського полку Петра Домонтовича.

“Я, ниже подписанный, відомо чиню тим моим писаніем тепер кождому потребуячому и в потомние часи, иж п(а)ну Ивану Дворецкому, сотникови на сей час острицкому, млын куплений, стоячий под морованою церквою на слободі, посередьку межи двома товаришами, п(а)ном Богданом Войничом и п(а)ном Отрофимом Подтеробом з трома колами мучними, а третею заставькою ступньою, за симсот золотих личби литовской на вічност ему самому, жоні и дітам продадем и в кого купилем міючие права подалем; чим мает п(а)н Иван Дворецкий щититца, а я, жона моя и потомьковое, отрыкаючися продажи добровольной, даю и сее мое писанье. Волно будет п(а)ну Ивану Дворецкому, жоні его и дітям, продат, даровати и на свой куда хотя обернути пожиток. Кто бы міл отезватися з добровольной моей продажи, втрое тоєї сумми провинен на уряд войсковый и міский заплатити.

Дан в Остру июня 11 дня 1676.

Петр Иванович Домонтович, писар польковый киевський.

Леонтий Терешъченко, войт зо всім маестатом острицкий при печати мічкой ратушной подписался.”

ІР НБУВ, ф. 307, № 535 П./1763 Копія XVIII ст.

№ 5

1683, червня 30(20).—Батурин.— Лист ієромонаха Димитрія, ігумена

Крупицького монастиря в Батурині до охочокомонного полковника Іллі Новицького.

“Мні велце ласкавий м(о)сці п(а)не полковнику Войска их ц(а)рского прес(ві)тлого в(е)л(и)чества комонный, мні велце м(о)сці п(а)не и бл(а)годітелю.

Не сподіваюся по законниках моих, котории зостають в Тиниці, бы в сіножати в(ашої) м(о)с(ти), м(о)сци пана, тамочние втручалис и собі заижджали, гдиз без відомости моеї давно и найменшой речи не могут важитися. Хиба если з невідомости бы тое могли учинити, о том не відаю. Господар в(ашої) мо)с(ті) м(о)сци пана чи не удаючи опачне, такою на них пошол річю, з якої завзятости? Зачим велце в(ашу) м(о)с(ть), м(о)сци пана, прошу тому выстатчити и не доносит ясневелможному его м(и)л(о)сти пану гетману, добродієви нашому, аж гаразд о том вивідавшис. Я и сам, даст Б(о)г, завтрешнего дня до Тиниці буду, где о такой новині правдивую озму відомость. А тепер ласце в(ашої) м(о)с(ти), м(о)сци пана и добродія, и приязни себе полекаю.

З монастиря батуринского Крупицкого июня 20 1683.
В(ашій) м(о)с(ти), моему м(о)сцивому пану и бл(а)годітелеви всего добра зычливый слуга и б(о)гомалец иеромонах Димитрей (...)*.”

ІР НБУВ, ф. II, № 14029. Оригінал завірений особистим підписом о. Димитрія і печаткою, яка погано збереглася. Адреса:” Моему м(о)сцивому пану его м(и)л(о)сти Гелиашу Новицкому, полковникови Войска их ц(а)рского пр(ес)в(і)тлого в(е)л(и)чества комонному, мні велце м(о)сци п(а)ну и бл(а)годітелеви”.

* Незначна частина тексту є втраченою (відрізана).

№ 6

1685(?), вересня 12(2).– Свято-Микільський Рихловський монастир.– Лист ігумена Луки Григоровича до охочокомонного полковника Іллі Новицького.

“М(о)сці п(а)не полковнику Войска их цар(ского) пре(свіилого) величест(ва) Запорозкого, велце мой м(о)сті п(а)не и добродію великий!

При залеценю м(о)литв моих и отданю звыклого моего в(аш) м(ости) поклону, сп(асе)ния, здравия, долголітства сполне (з) п(а)нею и всіми любящими цного домовства в(аш) м(о)с(ти) заживати зичу;оріхов волоских, котрие в нашой (зем)ли родятся, на

бл(а)гословение от місца с(вя)того в(аш) м(ости) през братию нашу посилаю, котри в(аш) м(о)с(ть), м(ой) м(о)с(тивий) п(а)н, в мой(?) дар бл(а)гоприятелне ласкаве рач прийняти и посадити, що потреба можна и от плодов их прийняти, в(аш) м(ости)м(о)ст(ивого) п(а)на сподобит Б(о)г, чого желаючи з молитвами моими (...)* ласце в(аш) м(о)с(ти), м(оего) м(о)с(тивого) п(а)на, покорне отдаюся и зо(стаю) в(аш) м(о)сці, моему м(о)сцівому п(ану), великому добродію, цале добра, здравия, и сп(а)сенія, слуга, а щоденне уставичний б(о)гомалец) Лука Григоріевич, убогий игумен, з братією.

З монастира Рихловского 1685(?) року септеврия 2 д(ня).”

ІР НБУВ, ф. 2, № 14016. Оригінал завірений монастирською печаткою. Адреса:” Моему велице ласкавому мосцівому п(а)ну его м(и)л(ос(ть) п(а)ну Гелиашу Новицкому, полковнику их цар(ского) пресв(ітлого) вел(ичества) Войска Запор(озкого), комонному в(аш) м(о)с(ти) м(остивому) п(а)ну и великому добродію, як напокорній отдати належит”. Запис того ж часу іншою рукою:” З Рихловского м(о)н(а)ст(и)ря с поклоном оріхов волоских 1685.”

* Фрагмент тексту написаний нерозбірливо.

№ 7

1686, березня 18(8).– Чигирин-Діброва.– Лист осавула охочокомонного полку Івана Максимовича до охочокомонного полковника Іллі Новицького.

“М(о)сці п(а)не полковнику комонний, добродію мой!

Ознаймую в(ашу) м(о)с(ть), иж на сих днях дано знати ко мні, же чоловіка виділи на том боку Днєпъра с товаром и овцами. Теди я посилал товаришов трох на добрих конех, довідуючися тое тропи, куди оная пойшла, и посиланние козаки, нашедши тропу, яко и дой(ш)лиш чоловіка верх Инъгулца Малого. С которим чоловіком дітий четверо и жонка, и волон два угорі и двое товару и овец пятеронадъцятєро, крупесии(?) в міхах. А сей чоловік з Уласовки, а знат, же конечно ишов у Лядщину, бо и сам повідаєт, же прежде бував у Любарі, то и тепер его найшли межи шляхами, якие идуєт от Чорного ліса, от верху Ингулца на Бурки. Зачим сего чоловіка за всім тут припровадили, о яком добродію ознаймую до в(ашой) м(о)с(ти) м(остивого) п(а)на. Рач добродію мой и до велможнаго его м(и)л(о)сти п(а)на гетьмана ознаймити, якая его добродія о таких непостоянньних людєх будєт информация, о чом в(аш) м(о)с(ті) м(остивому) п(а)ну извістивши, ласце отдаюся.

С Чигирин Дуброви марта 8 1686 року.

В(аш) м(о)с(ти) м(о)сці п(а)ну зичливим слугою Иоан Максимович, есаул полку комонного.”

ІР НБУВ, ф. 2; № 14394. Оригінал завірений печаткою. Адреса:” Мні велце м(о)сці п(а)ну и добродієви его м(и)л(о)сти п(а)ну Илиї Новицкому, п(а)ну полковникови Войска их ц(а)рского пресвітлаго величества комонному отдати.” Запис тут же іншою рукою: “Од пана асаула полкового комонного сторони завернення з того боку з жоною, з дітми служебного (?) чоловіка, марта 10 у Снетин 1686 послано.”

№ 8

1691, листопада 15(5).– Чернігів.– Стверджувальний універсал-привілей чернігівського полковника Якова Лизогуба Криштофу Фридриковичу.

“Их царского пресвітлого величества Войска Запорозкого черниговский полковник Яков Лизогуб.

Тобі, войтови Хрипкови села з тяглими жителями ознаймую, иж подлуг листовного ясневелможного его милости пана гетмана, милостивого добродія моего, его милости пану Криштофу Фридриковичу, як много ест вас, тяглих людей, опроч войскового товариства, подаю в подданство; которому ажебисте всякую повинност и послушенство безо всякое противности отдавали, властию моею полковничею приказую.

Дан з Чернигова 5 ноевр(я) 1691 року.

Вишменованный полковник черниговский”.

ІР НБУВ, ф. 1, № 68476, арк. 8. Копія XVIII ст.

№ 9

1696, грудня 2 (листопада 23).– Батурин.– Лист генерального осавула Івана Ломиковського до охочокомонного полковника Іллі Новицького.

“Мні велце м(о)сці п(а)не брате!

Трафил слуга мой наперед новост (?), же у в(аш) м(ости) м(остивого) п(а)на не стало грошей розходних; поки еще не наспіли рочни дачи и всяких промислов прыходы, всеконечні у (...)*. Для того розказал в(аш) м(ость) м(остивому) п(а)ну инако(?) з ктитором(?) своим(?) на засипку тютюну. Бо лежачей сумми невозможно начинати было, поки розходная не наспіла. Теды оние гроши чужие послалем сторожем лытом(?) лохвицким, болше тижня, зол(отих) сорок без копи и через того ж писалем, просячи увідомленя: если

еще по той же цене достанет купити тютюну доброго каменей з двадцят, если меншою не можна ценою; о що(...)* прошу и естем в(аш) м(ости) м(остивому) п(а)ну зичливый кум, брат и слуга его царского пресвіт(лого) величества асаул енералний И. Ломіковскій.
23 ноевр(ия) 1696, з Батурина.”

ІР НБУВ, ф. 2, № 13962. Оригінал завірений печаткою. Адреса: "Его мил(ости) п(а)ну Илияшеві Новицкому, моему велце м(ос)цівому п(а)ну коханому кумові и брату").

* Незначний фрагмент тексту написано нерозбірливо.

№ 10

1701, листопада 16(5).– Стародуб.– Універсал стародубського полковника М.Миклашевського до чернігівського архієпископа Іоанна Максимовича.

“Ясне в Богу преосвященний мосцівий отче архиепископ черниговский новгородский, мне велце в Духу Святом мосцівий отче, пане пастиру и милостивий добродію.

Не тайна преосвященству вашому моя служебничая прихилност, яко во всяких случаях, о чом тылко мощно, вседушне желания вашей пастирской милости готов естем исполняти. И тепер о млин Лещинского, на реці Ромі стоячий, склонити пана Пригару найлучше рад бым. Иле кгда сам Пригара для своей в дому небытности, не могл стати предо мною, тилко зять его пан Доброніцкий, значный товариш войсковий, станул был в том ділі, не моглем помененной кончити справы. Найбарзій то до архиерейской висоце поважности вашего преосвященства подаю уваги, же трудно мні над монарших его царского пресвітлого величества грамоты о Лещинского млині кафедры поданной и над виразний рейментарский нынешнего щасливе пануючого его мил(ости) п(ана) гетмана потверждателний по прежних фундушях, на всі три части Лещинского млина пану Пригари данный универсал, новое вынаходити постановлене. В яковом ділі новгородский уряд по моему указу пилне испытывши старших особ, отвітовали ко мні, же любо всіх трох частей Лещинский з млина того користовал, еднак кгда продал пану Пригари блаженной памяти Михаил Лежайский, архимандрит новгородский, оправивши млин, и своего мірочника в оном посадивши, (...)*, того Лещинского млина, як мелницкую, так монастирские части отбирати до обители Всемилоствого Спаса. Яковой

инквизиции уряд Новгородского міста чрез превелебного его мил(ости) отца Стаховского, намістника катедрального, посылаю вашому преосвященству, иже(?) тому заводови в небытности автора Пригари жадной децидїи не моглося учинити. Архирейского на себе прошу респекту и, несумненному вашего преосвященства благословению себе вручаючи, покорне застаю полковник стародубск(ий) М.Миклашевский.

З Стародуба ноевр(я) 5, 1701.”

ІР НБУВ, ф. І, №68476, арк.31. Копія XVIII ст.).

* Незначний фрагмент тексту написаний нерозбірливо.

№ 11

30-і роки XVIII ст.(до 1739 р.).– Під Стародубом.– Лист Максима Корсака, писаря стародубського (?), до свого дядька, бунчукового товариша Симеона Сулими.

“Mśc panie Symeon Sulima!

Mój serdecznie kochany dziadeczku i dobrodzieju!

Piesz waszeć dobrodziej, abym nie fatygował się do Starodubowa. Tedy ja, nie myśląc o tym, jutrzejszego dnia poradziwszy się z waszeciu, dobrodziejem moim, mogę i tu w domu widenie dać, choć o zajęcach, choć i w drugim czym, a do Starodubowa nie chcę się jachać; a że dziś nie mogę należytego ukłonu mego oddać w. dobrodziejom, dla tego mnie exkuzuie necessitas. Tudzież posyłam gościńczyk dla j. mć dobrodziejki, pani kumy, puzku – żywuszku i miakeńkich pirożków i brzezową kaszkę dla zdrowia, bo powiadają tak: kiedy kto żony nie bije, to w nie wętroba ginie.

Tedy ja, życząc zdrowia jak najczerstwejszego j. mości, pani kumie, posyłam teremedyя, do zdrowia służące, przy tym mie łasce i affektom rekomęduję w. m.m .ssss .pana i najosobliwszego dobrodzieja najniższy sługa Maxim Korsak, m(anu) p(ro)pria), nieumiejętny pisarz oboich storon Dnipra.”

ІР НБУВ, ф. І, № 57480, арк. 41–44.-Автограф, завірений печаткою з червоного сургуча. Адреса: “W. mć. panu Symeonu Sulimie, znaczniejszemu Wojsk Zaporozkich bunczukowemu towarzyszowi, memu wielce kochanemu dziadku i dobrodziejowi należy”.

Додатки:

№ 1

1677, жовтня 19(9).-Чигирин.-Лист гетьмана Лівобережної України Івана Самойловича до руського воєводи Речі Посполитої.

“Nie tylko chrześcijańska, ale przyrodzona jest ta każdego człowieka powinność wieszować blizkiemu swemu dobrej fortuny. Rozumiem, iż wiel(możny) pan, jako dobry chrześcijanin, poważny pan, ukontentować się z tego zechcesz, że hardy i krwie chrześcijańskiej chciwy nieprzyjaciel bisurmanin, który mnoga chrześcijańskich dusz zguba, tak na Podolu, w dzierzawie j. k. mści, jako i pograniczu Ukrainy, chytrą jego oszukana nie udowoliwszy się, tu tego lata, w nasze jego carskie prześwielne wieliczeństwo, obrócił był stopy, złamał głowę swoich, chrześcijanom nieprzyjacielskich, zamysłów. O czym wiel(możnemu) panu czyniąc krótko relacją, postępek nasz wojenny tak opisuję. Wiedząc, iż to nieprzyjaciel z wielkimi potęgami wkrociwszy w nasz kraj, natarł był zgoła na zburzenie chrześcijańskiej fortecy i na uciemnienie chrześcijanów, ruszyliśmy się tu z Wojskiem Zaporozkim, a bojaryn, imieniem kniaz Romodanowski, z ratnymi jego carskiego wieliczeństwa siłami; i złączywszy się w jedno, ciągnęliśmy na odpór temu worohowi; gdzie, gdy nadbliżywszy się ku Czechrynowi i nad Dnieprem przeciw Bużyna chcąc się przeprować, stanęli na brzegu; tedy tak han krymski, jako i Imbraim Szejtan pasza, Czechryn szaniami opasany i ciężko w oblężenie wzięty, pod pewnymi swemi piechotami zostawiwszy, że wszystkimi swemi potęgami, mając z sobą armatę i mułtańskie i wołoskie wojska, zaszli nam drogę; całe tedy broniąc nam i wojskom naszym przez Dniepr przepawy, zaszancowali byli naprzeciw nam u brzegów swoich ludu; z których szanów armatną i drobną strzelbą mocno ludzi naszych od Dniepra odpierali, jednak gdyśmy wyborne wojska nasze nocą przez Dniepr ordynowali na sudnach wodnych, pomogła w tym prawica Boska mocno, że wybili nasi z szanów nasadzonych janczarów nieprzyjacielskich, a tak już uczyniliśmy snadny pas przepawy wojskom naszym, przeciw którym nieprzyjaciel wszystką swoją potęgą, kilka dni napierając, gdy od nas w odporze wielką w ludziach swoich odniesli szkodę, nie chciał dalej się rozszerać, ale wzięwszy wątpliwość przed się przed nas od Dniepru umknął, ale i zpod Czechryna wzięwszy wiele swoich zapasów tak pod samym Czechrynem, jako i po szlakach swojego biegu, bo w tej ucizce tak się spieszyli skoro, że do samej rzeki Bohu nie mieli odpoczynku. Posłaliśmy za nimi lekkie wojska w pogonią, które ostatki ich gromiły; z pol Dzikich dobytów nabrawszy, gwałtownego biegu bardzo się nasycili. Został tedy Czechryn wolny od czteroniedzielnego oblężenia; ale od ciężkiej nalegi nieprzyjacielskiej, ale od bicia burzących armat i od granatów i od podkopów zwątlony, albowiem tak się byli poganie pod fortece blisko podsunęli, że jakby ją w rękach mieli tak o dobrym i pomyślnym sobie i we trzech miejscach znacznie dziury w

ścienie poczynili onemi, ale na onych mnostwo ich pogańców pobili obłeżeńcy, mężnie dając odpór, a przed tym z wycieczkami bardzo im szkodzili, z utratą tedy wielu swoich ludzi na wstecz odszedł bisurmanin, główny chrześcianiń nieprzyjaciel. Co szczęściu jego carskiego wieliczeństwa przypisawszy, oddajem my za to chwale mocnemu pomocnikowi naszemu, Bogu. Przy tej okkazyi wnoszę moją do wiel(możnego) pana instancją, za Sedorym Bulibaszą, w więzieniu za wiadomością j. kr. mci w Zołkwi zostającym. Którego żona z dziecmi w sieroctwie znajdujaca się, bardzo mnie tu, w Czechrynie, o to molestowała. Uniżenie tedy upraszam, abyś wiel(możny) pan z wysokiego baczenia i chrześcianańskiej dobroci swej zjednać to raczył u najasniejszego mci j. k. mci, aby on do żony i dzieatek swoich był wypuszczony. Darowany ten więzeń wolnością, wystawiać będzie dobrotliwości j. k. mci i łaskę wiel(możnego) pana, a ja panom z Czechryna wszystkich zpod Doroszenka Korony Polskiej niewolników wypuścili na wolą, tak i teraz tej na przyczynę moję oświadczonej łaski, zostawszy wdzieczen wszelką(?) od mojej osoby powolność czynić będę, z którą i na ten czas łasce w. m. pana, jako najpilnej się załecam.

Datt z Czechryna d.9na 8bris 1677 anno.”

Бібліотека Чарторийських у Кракові. ВР, № 175. Копія кінця XVIII ст. Тексту документа передуге запис, зроблений копіїстом: “1677 d.9na 8bris. Ex ms.arch. Stan. Aug. regis. Kopia listu od Samojłowicza, hetmana zadnieprskiego, do j. m. pana wdy ruskiego”.